

Е.М. Тұралин^{1*}, Ә.А. Ермакбаев², Ә.А. Қалиева³

¹ Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан, Алматы қ.

² Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Қазақстан, Алматы қ.

³ ҚазҰҚПУ, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: esengazy19930323@gmail.com

ТҮРКІ ҚАТЫНАСТАРЫН НЫҒАЙТУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯНЫҢ ТІЛ САЯСАТЫ

Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы – тарихи, тілдік және мәдени байланыстары терең екі мемлекет. Екеуі де түркі тілдес халықтар санатына жатады, бұл оларды көп жағынан ерекше жақын етеді. Бұл байланыстардың ежелгі тамыры бар және олар уақыт өте келе нығайып, дамып келеді. Түркия басшысы Режеп Тайып Ердоған түркі елдері үшін біртұтас әліпби жасау бастамасын жариялады. Түркия Президенті Түркі мемлекеттері ұйымына мүше елдердің тіл, мәдениет және тарихқа негізделген адами қарым-қатынасты арттыру мақсатында жоғары білім саласындағы ынтымақтастықты нығайтуға күш салуын жалғастыратынын атап өтті. «Әрине, бірлігімізді нығайту үшін тілдің маңызы зор. Бірыңғай әліпби де маңызды құрамдас бөлік, бұл жерде президенттердің қолдауы маңызды. Біздің Жоғары білім кеңесі ұйым хатшылығына арнайы ұсыныстарын берді, мен оны біздің ұйым қарастыратынына сенімдімін», – деді Режеп Тайып Ердоған Астанадағы онінші Түркі мемлекеттері ұйымының саммитінде сөйлеген сөзінде (Ердоған: Түркі мемлекеттерінің бірлігі үшін тіл мен ортақ әліпбидің маңызы зор). Түркия басшысының бұл сөздері екі ел арасындағы тіл және мәдени байланыстың маңыздылығын көрсетеді және бұл мақаламыздың негізгі тақырыбына айналады. Бұл мақалада біз тіл саясатының Қазақстан мен Түркия арасындағы түркітілдес байланыстарды ынталандыруға тигізетін әсерін зерттей отырып, тарихи жағдайға, қазіргі күш-жігерге және болашақ ынтымақтастық перспективаларына қарайтын боламыз.

Түйін сөздер: Түркі мемлекеттерінің ұйымы, тіл саясаты, білім, түркі тілдес байланыстар, Қазақстан, Түркия, ынтымақтастық.

Y. Turalin^{*1}, A. Yermekbayev², A. Kaliyeva³,

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Kazakhstan, Almaty

²Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

³NJSC “Kazakh National Women’s Pedagogical University”, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: esengazy19930323@gmail.com

The language policy of Kazakhstan and Turkey as a factor of turkic relations reinforcement

The Republic of Kazakhstan and the Republic of Turkey are two countries with deep historical, linguistic and cultural ties. Both belong to the category of Turkic-speaking peoples, which makes them especially close in many ways. These ties have ancient roots and have strengthened and developed over time. Turkish President Recep Tayyip Erdogan announced an initiative to create a single alphabet for Turkic countries. The Turkish President noted that member countries of the Organization of Turkic States will continue efforts to strengthen cooperation in the field of higher education in order to improve the level of human relations based on language, culture and history. “Of course, language is very important to strengthen our unity. A single alphabet is also an important component; the support of presidents is important here. Our Council of Higher Education has made special recommendations to the secretariat of the organization, and I am confident that our organization will consider this,” Recep Tayyip Erdogan said at the 10th meeting of the Organization of Turkic States in Astana in his speech at the summit (Erdogan: Language and common alphabet are important for the unity of Turkish states). These words from the head of Turkey show the importance of linguistic and cultural ties between the two countries, and this becomes the main topic of our article. In this article we study the influence of language policy on stimulating Turkic-speaking relations between Kazakhstan and Turkey, based on the historical situation and current efforts. prospects for further cooperation.

Key words: organization of Turkic states, language policy, education, Turkic-speaking relations, Kazakhstan, Turkey, cooperation.

Е.М. Тұралин*¹, А.А. Ермекбаев², А.А. Калиева³

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан, г. Алматы

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

³НАО «Казахский национальный женский педагогический университет», Казахстан, г. Алматы

*e-mail: esengazy19930323@gmail.com

Языковая политика Казахстана и Турции как фактор укрепления тюркских отношений

Республика Казахстан и Турецкая Республика – две страны, имеющие глубокие исторические, языковые и культурные связи. Оба относятся к категории тюркоязычных народов, что делает их во многом особенно близкими. Эти связи имеют древние корни и со временем укреплялись и развивались. Президент Турции Реджеп Тайип Эрдоган объявил об инициативе создания единого алфавита для тюркских стран. Президент Турции отметил, что страны-члены Организации тюркских государств продолжают усилия по укреплению сотрудничества в сфере высшего образования с целью повышения уровня человеческих отношений на основе языка, культуры и истории. «Конечно, язык очень важен для укрепления нашего единства. Единый алфавит также является важной составляющей, здесь важна поддержка президентов. Наш Совет высшего образования дал специальные рекомендации секретариату организации, и я уверен, что наша организация это рассмотрит», – заявил Реджеп Тайип Эрдоган на 10-м заседании Организации тюркских государств в Астане в своем выступлении на саммите (Эрдоган: Язык и общий алфавит важны для единства турецких государств). Эти слова главы Турции показывают важность языковых и культурных связей между двух стран, и это становится основной темой нашей статьи. В данной статье мы изучаем влияние языковой политики на стимулирование тюркоязычных отношений между Казахстаном и Турцией, исходя из исторической ситуации, текущих усилий, перспективы дальнейшего сотрудничества.

Ключевые слова: организация тюркских государств, языковая политика, образование, тюркоязычные отношения, Казахстан, Турция, сотрудничество.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы мен Түркия Республикасы бірегей тарихи, мәдени және тілдік байланыстары бар екі ел. Екеуі де түркі тілдес халықтар санатына жатады, бұл оларды көп жағынан ерекше жақын етеді. Бұл байланыстардың ежелгі тамыры бар және олар уақыт өте келе нығайып, дамып келеді. Түркия мен Қазақстанның білім беру саласындағы ынтымақтастығы екіжақты қарым-қатынастардың мәдени-гуманитарлық бағытының маңызды бөлігі болып табылады. Бүгінгі таңда 2500-ге жуық қазақстандық студент Түркияның жетекші жоғары оқу орындарын бітіріп, екі ел арасындағы қарым-қатынастың дамуына өз үлестерін қосуда. Түркия Жоғары білім кеңесінің мәліметі бойынша, Түркия университеттерінде 2909 Қазақстандық студент білім алуда (Тюркское братство. История взаимоотношений Казахстана и Турции). Бұл факт Қазақстан мен Түркия арасындағы түркітілдес байланыстарды нығайтуда білім беру бағдарламалары мен мәдени алмасулардың маңыздылығын көрсетеді. Білім – халықтар арасындағы өзара түсіністікті тереңдетуге, мәдени байытуға және байланыстарды нығайтуға ықпал ететін негізгі элементтердің бірі. Қазақстан мен Түркия арасындағы тығыз

қарым-қатынастың тарихи жағдайы көне замандардан бастау алады. Екі халықтың да, қазақ пен түркітің де тарихи тамыры, мәдени дәстүрі ортақ. Қазақстан мен Түркия арасындағы аймақтық және халықаралық ынтымақтастық та қарқынды дамып келеді. Түркітілдес мемлекеттер ынтымақтастығы кеңесінің саммиті Түркия мен Қазақстанның Еуразиядағы бейбітшілік пен тұрақтылықты қамтамасыз етудегі ынтымақтастығы нәтижесінде ресми сипатқа ие болды және осы тұрғыда Қазақстан Түркі мемлекеттер (ТМҰ) ұйымын құруда маңызды рөл атқарды және Түркітілдес елдердің Парламенттік Ассамблеясы (ТүркПА). Қазақстанда Түркі Мемлекеттерінің Ұйымының аясында құрылған Халықаралық Түркі академиясы да орналасқан (Отношения между Турцией и Казахстаном). Бұл байланыстар екі ел арасындағы ынтымақтастық пен өзара түсіністікті нығайтуға негіз болды.

Зерттеудің негізгі ережелер

Қазақстан мен Түркия арасындағы түркітілдес байланыстарды дамыту үшін мәдени байланыстар мен өзара түсіністікті сақтауға және нығайтуға бағытталған сапалы тіл саясатын жүзеге асыру қажет. Бұл саясаттың маңызды аспектісі түркі тілдерінің білім бе-

руде, бұқаралық ақпарат құралдарында және күнделікті қарым-қатынаста қолданылуын белсенді түрде насихаттау болып табылады. Екі елдің оқу орындары арасында тілдік бағдарламалар мен алмасулар ұйымдастыру лингвистикалық тәжірибені байытуға және қос тілділік құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал етеді. Сондай-ақ, кәсіпкерлер мен компанияларды бизнесте түркі тілдерін қолдануды ынталандыру үшін ынталандырулар жасау маңызды, бұл экономикалық қарым-қатынастарды дамытуға ықпал етеді. Түркі мәдени және тілдік бірегейлігін қолдау мақсатында өнер, әдебиет және кино саласында бірлескен жобалар әзірленіп, жүзеге асырылуы қажет. Тілдік және мәдени бастамаларға ашықтық, сондай-ақ тілдердің әртүрлілігін құрметтеу Қазақстан мен Түркия арасындағы қарым-қатынастың үйлесімді дамуына ықпал етеді.

Зерттеудің мақсаты.

Қазақстан мен Түркия арасындағы байланыстарды ынталандырудағы тіл саясатын және әдістерін талдау. Зерттеу Түркі тілдері семьясын қолдаудың қолданыстағы тәсілдерін анықтауға, олардың тиімділігін бағалауды әзірлеуге және тілдерді нығайтуға бағытталған стратегияларды ұсынуға бағытталған. Түркі тілдері мен мәдени байланыстарды дамытудың тұрақты және ұзақ мерзімді негізін құру мақсатында мәдени мұраны сақтауға, тілдік тәжірибе алмасуды жақсартуға және екі ел арасындағы өзара түсіністікті тереңдетуге ерекше көңіл бөлінеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Бұл мақалада Қазақстан мен Түркия арасындағы тіл саясаты мен түркі тіліндегі байланыстарға бағытталған ағымдағы зерттеулерге, есептер мен статистикаға ресми шолуларды қоса алғанда, әртүрлі дереккөздер пайдаланылады. 1991 жылы Ыстамбұлда Қазақстан, Қырғызстан, Әзірбайжан, Өзбекстан, Түркия елдерінің ғалымдары мен әдебиеттанушыларының жалпы жиналысында бекітілген заңдар, қаулылар мен құжаттарды, ортақ түркі әліпбиін талдау (Общий тюркский алфавит: как выглядит и зачем он нужен Казахстану). Екі ел арасындағы осы саладағы ынтымақтастық тіл саясатының ресми құрылымдары мен мақсаттарын түбегейлі түсінуге мүмкіндік береді. Азаматтардың пікірі бюросының сауалнамасының нәтижелерін

шолу – тіл саясаты мәселелері бойынша әр түрлі көзқарастарды және қоғамдастықтың әртүрлі мүдделі тараптарынан баға алудың негізгі әдістері. Ғылыми зерттеудің негізгі әдістері: Мақалада аналитикалық әдістерді қолдану жинақталған материалдарды түсіндіріп, бағалауға ғана емес, тіл саясатының күрделі аспектілерін терең түсінуге ықпал ете отырып, негізгі тақырыптар мен тенденцияларды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Қазақстан мен Түркиядағы тіл саясатын және олардың әсерін салыстыру нақты контексттер мен саясатты іске асыру негізінде ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Тарихи анализ. Қазақстан 1991 жылы 16 желтоқсанда тәуелсіздігін жариялағаннан кейін ислам діні мен қазақ тілін еркін қолданып, либералды еркін экономикалық тәртіпті жүзеге асыру арқылы мемлекеттіліктің қарқынды үдерісіне енді. Ішкі саясатта елдегі барлық ұлттардың құқықтарын ескере отырып, ұлттық саясат жүргізілді, ал сыртқы әлеммен қарым-қатынаста бір аймаққа тәуелді емес сан қырлы стратегиялар қолданылды. Мемлекеттің негізін қалаушы Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың жетекшілігімен Қазақстан дәстүр мен заманауилықты үйлестірген, стратегиялық құндылығы мен маңыздылығы әлем картасында барған сайын таныла бастаған елге айналды (Serdar Yilmaz; 2019: 31-35.). Қазақстан мен Түркия арасындағы тіл саясаты саласындағы қарым-қатынас тарихының тамыры тереңде жатыр. 1990 жылдардың басында Кеңес Одағы ыдырағаннан кейінгі кезеңде Қазақстан өзінің тәуелсіздігі мен ұлттық бірегейлігін нығайтуға белсенді түрде ұмтылды. Осы тұрғыда Түркиямен түркітілдес байланыстарды қолдау ел стратегиясының маңызды аспектісіне айналды. Бір айта кетерлігі, қазақтар да, түркілер де бар түркі халықтары түркі тіл семьясынан тарайтын ортақ тілдік қорды құрайды. Бұл лингвистикалық контекст екі ел арасындағы байланысты сақтау және нығайту үшін негіз болып табылады. Қазақ және түрік тілдері бір тіл семьясына жатады – түркі. Бірақ лингвистер оларды әртүрлі тілдік топшаларға жатқызады. VIII–X ғасырларда түркі тілдеріндегі жазбалар үшін руна жазуы қолданылды, тарих ағымына қарай жазу өзгерді. Қазіргі түркі тілдері негізінен латын, кириллица және араб әліпбиін пайдаланады. Түрік тілі үшін латын нұсқасы, ал

қазақ тілі үшін 2017 жылға дейін тек кириллица қолданылады. 2025 жылға дейін кириллицадан латын әліпбиіне тегіс көшу жоспарланған. Екі тіл де бір отбасына жататындықтан, оларда ұқсастықтарды байқауға болады. Бұл байланысты тілдерді үйренуді әлдеқайда жеңілдетеді. Бірақ бұл тілдердің бірін білу басқа тілді түсінуге кепілдік береді деп айтуға болмайды. Түрік пен қазақ әртүрлі даму жолын ұстанды, бұл көптеген факторлармен ақталды. Екі тілде де диалектілердің көп екенін ескерген жөн, олардың кейбіреулері бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді (Что общего у казахского и турецкого языков? Насколько существенны различия?). Тарихта Қазақстан мен Түркия түркітілдес байланыстарды жандандыру үшін түрлі бастамаларды дамытып келеді, соның ішінде тілдік бағдарламалар алмасуы, мәдени іс-шараларға қолдау көрсету және білім беру тәжірибесімен бөлісуі. Осыдан 30 жылдан астам бұрын түркі әлемі елдері ортақ түркі әліпбиін бекітті. Ортақ түркі әліпбиі 1991 жылы Ыстамбұлда Қазақстан, Қырғызстан, Әзірбайжан, Өзбекстан және Түркия ғалымдары мен әдебиетшілерінің жалпы жиналысында бекітілді. Ол бүкіл түркі халықтарының жазуын біріктіріп, бір-бірін оңай түсіну үшін жасалған (Общий тюркский алфавит: как выглядит и зачем он нужен Казахстану). Тарихқа көз жүгіртсек, түрік және басқа түркі тілдері әртүрлі әліпбиімен жазылған. Түпнұсқа түркі рундарынан басқа (олар ұқсастықтары болмаса, руналарға қатысы жоқ) кейде қытай жазуы қолданылды, ұйғырлар төл әліпбиді дамытты, ішінара манихей мен соғды тілінен кейін араб жазуы кең тарады. 9 ғасыр.

Осман империясының әртүрлі этникалық топтары өз алфавиттерімен – армян, грек және иврит тілінде түрік тілінде жазып, басып шығарды. Кирилл әліпбиін Азия мен Шығыс Еуропаға тараған кейбір түркі топтары кездейсоқ қолданды (Почему турки приняли латинский алфавит в 1924 году вместо создания собственного?). 1928 жылы сол кездегі жас Түркия Республикасының үкіметі елді араб әліпбиінен латын әліпбиіне көшіру туралы түбегейлі шешім қабылдады. Мұстафа Кемал Ататүрік түрік тілінің ғасырлар бойы бұғауланып келе жатқан бұғауларын жоюдың уақыты келгенін мәлімдеп, жаңа әліпбиді әзірлеуге тиісті комиссия құрып, кейін оны халыққа насихаттады. Айтпақшы, Ататүрік өз жобасының табысты болатынына күмәнданбады – ол үшін Әзірбайжан жазу реформасын сәтті жүргізген үлгі болды. Әрине, жаңа әліпбиге көшу ұзақ, қиын және азапты бол-

ды. Барлық құжаттаманы жаңа форматқа көшіру қажет болғанымен қатар, барлық мекемелердің белгілері мен белгілерін өзгерту, жаңа баспа машиналарын жасау және сатып алу қажет болды. Бұл кезде елде сауатсыздық өршіп кетті. Адамдарды сауатты жазуға үйрету үшін бүкіл елде ересектерге арналған мектептер ашыла бастады, онда 16 жастан 40 жасқа дейін білім алу міндетті болды. Бір қызығы, білім беру реформасын халық дұшпандықпен қабылдап, қарсылықты бұзу үшін Ататүріктің өзі ел аралап, халықты оның қажеттілігіне жеке көзімен жеткізуге кірісті (Турецкий алфавит. История создания). 2017 жылдан бастап Қазақстан латын әліпбиіне көше үрдісін бастады, 20 ғасырда орын алған латын графикасын қолдану идеясын жаңғыртты. XX ғасырдың басында араб жазуы Қазақстанда діни және зайырлы мектептерде, сондай-ақ ресми хат алмасуда және ғимараттарды безендіруде белсенді түрде қолданыла бастады. Ахмет Байтұрсынов 1912 жылы араб жазуын қазақ фонетикасына бейімдеп, қоғам қабылдаған «Жаңа емле» жаңа әліпбиін жасап, мектептерде, «Қазақ» газетінде қолданылды. 1929 жылы қазақ тілін латын әліпбиіне көшіру қозғалысы басталды. Арабистер мен латыншылдар арасындағы пікірталас қазақ тілінің «ребрендингіне» қатысты қазіргі жағдайды еске түсірді. Байтұрсынов қолдаған Ураз Жандосов, Санжар Асфендияров сияқты арабшылдар мен латыншылдар өз әліпбиінің артықшылығын алға тартты. Полиграфиялық өндірісте латын графикасы арзанырақ және ыңғайлы деп саналды. 1929 жылы латын әліпбиіне негізделген Яналиф әліпбиі енгізілді, ол кейбір өзгертулермен 1940 жылға дейін қолданылды. «Жаршы» журналы 1929-1931 жылдары латын әліпбиінің таралуына белсенді үлес қосты. Алайда 1940 жылы 13 қарашада кириллицаға көшу туралы заң қабылданды. Айта кетерлік жайт, 19 ғасырда Ыбырай Алтынсарин тұңғыш кириллица қазақ әліпбиін енгізсе, 1950 жылдары Сәрсен Аманжолов 42 әріптен тұратын, оның 9-ы қазақ тіліне тән қазіргі қазақ кирилл әліпбиін жасаған (Хронология казахской письменности: история повторяется?). Революциядан Хрущев кезеңіне дейін Кеңес үкіметі барлық ана тілдерінде оқыту мен басып шығаруда икемді тіл саясатын жүргізді, тіпті бұл тілдердің дамуын ынталандырды. Орыс тілі, демек, оның мәдениеті, әсіресе, Хрущевтік кезеңнен кейін кеңірек таралып, саяси-мәдени тұрғыдан алғанда білім беру мен басылымдарда басым болды (Isabelle Kreindler; 1990: 47). Шынында да, Н. Хрущев пен Брежнев тұсында

орыс тілі «екінші ана тілі» дәрежесіне көтерілді. 1958-59 жылдардағы білім беру реформасында. Хрущев: «Әрбір мектеп бітіруші орыс тілін толық меңгеруі керек» деген. Бұл бағытта «орыс тілінің артықшылығын барлық халықтар еркін мойындайды» деген түсінік қалыптасты (Isabelle Kreindler; 1990: 51-53.). Бұл шаралар орыс тілінің қарым-қатынас пен интеграция құралы ретіндегі рөлін айтарлықтай күшейтіп, оның оқу тілі ретінде ғана емес, сонымен бірге Кеңес Одағындағы әртүрлі мәдени топтардың бірлестігінің символы ретіндегі маңыздылығын қалыптастырды.

Қазақ әліпбиінің латын әліпбиіне көшуіне қатысты соңғы оқиғаларға тоқталсақ 2022 жылғы маусымда Мемлекет басшысы Ұлттық Құрылтайдың бірінші отырысында латын әліпбиін енгізуге асықпауды ұсынды. Ол Қазақстанға үстірт тіл реформасының қажет еместігін баса айтты. Қасым-Жомарт Тоқаев бұл мәселеге жан-жақты, терең талдау жүргізіп, түбегейлі шешім қабылдау қажет деп есептейді («Мы допустили много ошибок»: Тоқаев о переходе казахского языка на латиницу). Қасым-Жомарт Тоқаевтың айтуынша, асығыс әрекеттерден аулақ болу керек. Асығыстықтан аулақ болу керек. Көшелердегі тақтайшалар мен министрліктердің атауларына назар аударсаңыз болғаны. Оқу қиындап, тілі бұзылады. Шынын айту керек, бұл қазақ тілінің табиғатына қайшы, табиғи емес, тіпті күлкілі көрінеді. Біз үстірт тіл реформасын қолдамаймыз; біз нақты реформаға мүдделіміз. Тіл – ұлттың жаны, оны қастерлеу керек. Сондықтан тіліміздің мәртебесін көтеретін графиканы ғана қабылдаймыз. (Нам не нужна поверхностная языковая реформа: Тоқаев о переходе на латиницу). 2023 жылғы 12 сәуірде Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Ғылым және технологиялар жөніндегі Ұлттық кеңестің отырысында латын әліпбиіне көшу туралы айтты. Қазақстан басшысы «бәрін мұқият таразылау маңызды, бұл жерде асықпау керек» деп санайды. «Біздің қателіктерді қайталауға құқығымыз жоқ... Сондықтан мен ғалымдарымызға әлемдік озық тәжірибені мұқият зерттеп, соның негізінде ойластырылған шешім қабылдауды ұсынамын» (Тоқаев высказался о переходе на латиницу: Мы наделали много ляпов). Қасым-Жомарт Тоқаев ғалымдарды қателіктердің қайталануын болдырмауға назар аудара отырып, әлемдік тәжірибені мұқият зерделеуге шақыратынын атап өтті. Ол латын әліпбиіне көшуде асықпау үшін терең талдау негізінде саналы шешім қабылдауға шақырады. Көшбасшы қазақ тілінің

сыртқы келбетін ғана емес, мемлекеттік тілдің мәртебесін көтеретін реформалар қажет екенін айттып, оның тұтастығын сақтауға күш салуда.

Латын әліпбиіне көшудегі түркі елдерінің тәжірибесі.

1989 жылы Кеңес Одағы қансыз ыдырағаннан кейін 1991 жылы 18-20 қарашада Мәрмәр университетінде Біріккен Түрік әліпбиі комиссиясының отырысы өтті (Timur Kosaoglu; 1999: 675-678). Түркі елдері кирилл әліпбиінен латын әліпбиіне көшіп, тіл саласында белсенді түрде реформалар жүргізуді бастады. Бұл бірегей тәжірибе әлемдік қауымдастықтың назарын аударып, осы елдердің мәдени және тілдік дамуындағы маңызды кезеңге айналады. Мұстафа Кемал Ататүріктің басшылығымен 1928 жылы Түркияда жасалған өзгерістер латын тіліне көшудің алғашқы қадамдары болып саналады. Араб әліпбиінен бас тартып, латын әліпбиіне көшу елді жаңғыртудың маңызды сәті болды. Осыған ұқсас өзгерістер 1991 жылы Кеңес Одағынан тәуелсіздік алған Өзбекстан, Түркіменстан және Қазақстан сияқты Орталық Азияда да жүзеге асырылды. Ең алдымен Өзбекстанның жазуды латын әліпбиіне көшіру тәжірибесі еске түседі. Тарихқа тереңірек үңілсеңіз, өзбектер ертеде әртүрлі жазуларды – көне ұйғыр жазуын, көне хорезм жазуын және түркі руналарын қолданған. Содан араб шапқыншылығынан кейін өзбектер араб әліпбиіне көшті (ауған өзбектері әлі де қолданады). Социалистік революция мен азат соғысына дейін Өзбекстан аумағында араб жазуы қолданылды, бірақ 1920 жылдары филологтар мен басқа да мамандар латын әліпбиіне көшуді белсенді түрде насихаттай бастады. Ал 1926 жылы Бакуде өткен Бірінші түркологиялық құрылтайда түркі халықтары латын әліпбиі – Яналифті қабылдады. Алайда Кеңес өкіметі нығая түскен соң, 1939 жылы жоғарыдан келген бұйрықпен кириллица негізіндегі өзбек әліпбиін әзірлеу жөніндегі комиссия құрылды. Бірақ КСРО ыдырағаннан кейін Өзбекстан президенті Ислам Каримов 1993 жылы «Латын графикасына негізделген өзбек әліпбиін енгізу туралы» заңға қол қойды. Бастапқыда жаңа әліпбиге көшуді 2000 жылға дейін аяқтау жоспарланса, кейін мерзім 2005 жылға, кейін 2010 жылға ауыстырылды. Бірақ 2015 жылға қарай Өзбекстанда латын әліпбиіне көшу аяқталмай қалды: білім саласы мен ішінара іс қағаздары латын әліпбиіне көшті, бірақ газеттер мен журналдар кириллицада шығуын жалғастыруда, әдебиеттің 70%-ға жуығы онда басылады. Жарнамада, теледидар-

да, интернетте кириллица да, латын әліпбиі де қолданылады. Демек, Өзбекстанда кириллицадан латын әліпбиіне көшу әлі аяқталған жоқ, тек жұмыс үстінде.

Түркіменстанда Өзбекстандағы сияқты әуелде араб әліпбиі қолданылған. Ауғанстандағы, Ирактағы және Ирандағы түркімендер әлі күнге дейін араб жазуын қолданып келе жатқанымен, КСРО-да революциядан кейін оны кириллицаға ауыстыру процесі басталды. 1939 жылы ашхабадтық мұғалімдер түрікмен әліпбиін кириллицаға көшіруді ұсынып, бұл жоба 1940 жылы жарық көрді. 1990 жылдардың басында Түркіменстанда латын графикасына көшу мәселесі қарастырылды, бірақ 1990 жылдары әліпбиге жиі өзгертулер енгізу білім саласына кері әсерін тигізіп, студенттерге қиындықтар туғызды. Өзірбайжан тілінде үш ресми әліпби бар: Өзірбайжанда латын, Иранда араб және Ресейде (Дағыстан) кириллица. Өзірбайжандар 1922 жылға дейін түркі тілдерінің қосымша белгілері бар араб жазуын қолданды. Латын әліпбиіне көшу 19 ғасырдың ортасынан бері талқыланды, бірақ іс жүзінде 1922 жылы латын әліпбиі араб тілімен қатар ресми қолданысқа енгізілді. 1939 жылы кирилл әліпбиіне көшу туралы талқылаулар басталып, 1992 жылы Тәуелсіздікпен латын әліпбиіне кезең-кезеңімен көшкеннен кейін 2001 жылы аяқталды. Прибалтика республикалары кирилл әліпбиін енгізу әрекеттеріне қарамастан, тіпті кеңестік кезеңде де 1904 жылдан бері латын әліпбиін қолданып келеді (Как другие страны переходили на латинскую письменность).

Қорытындылай келе, Өзбекстан, Түркіменстан және Өзірбайжан, сондай-ақ Балтық жағалауы республикаларындағы жаңа жазу жүйесіне көшу тәжірибесін қарастыру бұл процестің күрделілігі мен жан-жақтылығын көрсетеді. Өзбек тәжірибесі көрсеткендей, көп жылғы күш-жігер мен түрлі мерзімдерге қарамастан, елімізде латын әліпбиіне көшу қоғамның түрлі салаларын қамтитын аяқталмаған үдеріс болып қалып отыр. 90-шы жылдардағы әліпбиді екі есе өзгертуге байланысты түркімен тәжірибесі, әсіресе, білім беру саласындағы түбегейлі шаралардың қиындықтары мен теріс салдарын көрсетеді. Мұндай тосын өзгерістер білім сапасына, оқушылардың жаңа жүйеге бейімделуіне кері әсерін тигізуі мүмкін. Өзірбайжан алғаш рет латын әліпбиін 1924–1928 жылдар аралығында ресми түрде қабылдады (Mehmet Saray; 1993). XIX ғасырдың ортасынан басталып, тек 2000 жылдардың басында

аяқталатын жазу жүйесін өзгертудің ұзақ жолын көрсетеді. Бұл тәжірибе жаңа жүйеге көшу уақытты қажет ететінін және оны жүзеге асыру әртүрлі тарихи және мәдени факторларға байланысты болуы мүмкін екенін көрсетеді.

Балтық жағалауы республикаларын зерттеу 20 ғасырдың басынан бері латын әліпбиін қолданудың тұрақтылығын және кирилл әліпбиін кеңестік жағдайда да сәтті енгізудің мүмкін еместігін көрсетеді. Осылайша әртүрлі елдердің жаңа жазу жүйесіне көшу тәжірибесін талдау, бұл білім беруден бастап БАҚ пен Интернетке дейін қоғамның әртүрлі аспектілеріне әсер ететін күрделі және ұзақ процесс екенін түсінуге мүмкіндік береді. Осы оқиғалардың барлығына байланысты бүгінде түркі әлемінде әртүрлі латын, араб және кириллица әліпбиінде жазылған 21 түрлі жазба тіл қолданылады. Осы уақытқа дейін түркі республикаларының мемлекет басшылары 25 рет бас қосып, түркі әлемінің ортақ мәселелері мен ынтымақтастығы бағыттарын талқылады. Соңғы кездесу 2023 жылы 3 қарашада Астанада өткен Түркі мемлекеттері ұйымының 10-шы мерейтойлық саммитінде өтті, саммит TURKTIME («Түркі уақыты») ұранымен өтті. Оны былай ашуға болады: Traditions – дәстүр, Unification – біріктіру, Reforms – реформалар, Knowledge – білім, Trust – сенім, Investments – инвестиция және Mutual Energy – өзара энергия (Қазақстан на саммите в Астане станет председателем в Организации тюркских государств).

Қазақстан: Латын әліпбиіне көшудің қазіргі заманғы тенденциялары.

Ұлттық бірегейлікті жаңғыртуға және нығайтуға ұмтылу тұрғысынан Қазақстан 2017 жылдан бастап латын әліпбиіне көшуді қабылдады. Бұл қадам жаһандық үрдістер мен тіл стандарттары контекстіндегі елдің ұзақ мерзімді перспективасын көрсетеді. Қазақстан бірнеше негізгі мақсатта латын әліпбиіне көшу туралы шешім қабылдады. Бұл, ең алдымен, еліміздің жаңару және заманауи даму стратегиясының бір бөлігі. Екіншіден, бұл қадам білім беру мен коммуникацияны жақсартуға бағытталған. Қазақстан жаһандық қауымдастыққа барынша ашық болуға ұмтылуда, ал латын әліпбиіне көшу осы стратегияның негізгі бөлігіне айналып, жаһандық серіктестермен өзара іс-қимылды жеңілдетіп, елдің халықаралық танымалдылығын арттыруда. Цифрлық технологиялармен тығыз байланысты қазіргі әлемде латын әліпбиін қолдану жаңа технологиялар мен цифрлық коммуникацияларды енгізуді жеңілдетеді. Заманауи

технологиялар мен онлайн бизнес көбінесе латын әліпбиіне негізделгендіктен, экономикалық аспект де маңызды рөл атқарады. Жаңғыру барысында Қазақстан латын әліпбиіне көшуді дәстүрлерді жаңарту үшін пайдалана отырып, қазақ тілінің мәдени ерекшеліктері мен бірегейлігін сақтай отырып, тілді заманауи ете отырып, өзінің мәдени ерекшелігін сақтауға ұмтылуда. Латын әліпбиін сәтті енгізу үшін оқулықтарды қайта қарау, мұғалімдерді жаңа әдіс-тәсілдерге үйрету, халықты жаңа жазу жүйесіне кедергісіз көшуге дайындау сияқты ауқымды білім беру науқандары жүргізілуде. Көшу кезең-кезеңімен жүзеге асырылуда, оның ішінде келеңсіз әсерлерді азайту және кедергісіз өтуді қамтамасыз ету мақсатында халықты оқыту, ресми құжаттарды бейімдеу және ақпараттық жүйелерді жаңарту. Қазақстан да осы тіл реформасын тиімді жүзеге асыру үшін тағылым алу мақсатында латын әліпбиіне сәтті көшкен Түркия сияқты басқа елдердің тәжірибесін ескеріп отыр. Латын әліпбиіне көшудің күтілетін пайдасы – сауаттылықты арттыру, коммуникацияны жеңілдету, жаһандық ресурстарға кеңірек қол жеткізу және цифрлық дамуды қолдау. Латын әліпбиіне көшудің заманауи тенденциялары жағдайында Қазақстан ХХІ ғасырдағы даму стратегиясының негізгі элементі мәдени мұраны сақтау мен заманауи тіл стандарттарын қабылдау арасындағы теңгерімді табуға ұмтылуда.

Нәтижелері

Тіл саясатын талдау және Қазақстан мен Түркия арасындағы түркітілдес байланыстарды ынталандыру нәтижесінде екі елде этностық және мәдени байланыстарды тілдік деңгейде нығайту шараларын белсенді түрде дамытып, жүзеге асырып жатқанын атап өтуге болады. Атап айтқанда, Қазақстанда білім беру ұйымдарында түрік тілін оқыту бағдарламалары жүргізілуде, бұл азаматтардың тіл байлығын кеңейтіп, екі халық арасындағы байланысты нығайтуға септігін тигізеді. Сондай-ақ тіл мұғалімдерімен алмасу және бірлескен білім беру бағдарламаларын әзірлеуде белсенді көмек көрсетілуде. 2022 жылғы 11 мамырда Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Түркияға мемлекеттік сапары аясында Қазақстан Үкіметі мен Түркия Үкіметі арасында білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды. Келісімге білім беру саласындағы мұғалімдер мен әкімшіліктердің тәжірибе

алмасуы, жаңа технологияларды қолдану, студенттерді жобаларға, ғылыми зерттеулерге, конференцияларға, оқу орындарының бірлескен бағдарламаларына қатысуға ынталандыру кіреді. Сондай-ақ Қазақстан мен Түркия жоғары оқу орындарында білім алу үшін шәкіртақы бөлетін болады. Сапар барысында Халықаралық Түркі академиясының Ғылыми кеңесіне төрағалық ету мәселелері талқыланып, төрағалықтың Түркиядан Қазақстанға ауысуы талқыланды (Асхат Аймағамбетов о сотрудничестве Казахстана и Турции в сфере образования и о председательстве Казахстана в Научном совете Тюркской академии). Бұқаралық ақпарат құралдары саласындағы ынтымақтастық та түркітілдес байланыстарды нығайтуда маңызды рөл атқарады. Телебағдарламалар, радиохабарлар және басқа да медиа-контент алмасу екі елдің тілдері мен мәдениеттерін тереңірек түсінуге ықпал етеді. 2023 жылы 6 қарашада Ыстамбұлда Anadolu агенттігі ұйымдастырған түркі мемлекеттерінің медиа саммиті өтті. Іс-шара жаңалықтар өндірісі мен ақпарат алмасудағы ынтымақтастықты нығайтуға арналды. Anadolu басшысы Түркі ақпарат агенттіктері қауымдастығын құру бастамасына қанағаттанатынын айтып, түркі әлемінің ұстанымын білдірудің маңыздылығын және бірлестік аясында жаңалықтар материалдарын құру мүмкіндігін атап өтті. Саммиттің мақсаты да алдағы уақытта бірлескен жобаларды әзірлеу болды (В Стамбуле состоялся медиа-саммит информативных тюркских государств). Тіл саясаты саласындағы ынтымақтастық туралы келісімдер мен меморандумдарға қол қоюда көрініс тапқан екі жақтың саяси ерік-жігері де түркітілдес қарым-қатынастардың дамуына әсер етуде. Бұл тіл мамандарымен алмасу, бірлескен ғылыми жобалар және басқа да бірлескен бастамаларды қамтиды. Түркітілдес байланыстарды жандандыруға бағытталған мұндай күш-жігер екі елдің мәдени тәжірибесін байытып қана қоймай, Қазақстан мен Түркия арасындағы дипломатиялық, экономикалық және әлеуметтік қарым-қатынастарды нығайтуға ықпал етеді.

Қорытынды

Осы мақаланы қорытындылай келе, Қазақстан мен Түркия арасындағы тіл саясатын зерттеу және түркітілдес байланыстарды ынталандыру мәселесінде қазіргі халықаралық қатынастар контекстінде бұл тақырыптың маңыздылығын көрсететін бірнеше негізгі аспектілерді атап өтуге болады. Ең алдымен тіл тек қарым-қатынас

құралы ғана емес, сонымен қатар мәдени мұра мен бірегейліктің негізгі элементі екенін атап өткен жөн. Осыны ескере отырып, тиімді тіл саясатын әзірлеу және жүзеге асыру өзара қарым-қатынастарын нығайтуға ұмтылатын мемлекеттер үшін стратегиялық қадамға айналады. Сондай-ақ тіл саясатының екі елдің білім беру жүйесіне тигізетін ықпалы зор екенін айта кеткен жөн. Бірлескен білім беру бағдарламалары, қазақ және түркі тілдерінде оқыту және студент алмасуы Қазақстан мен Түркия арасындағы мәдени көпірдің қалыптасуына ықпал етеді. Бұл білім беру тәжірибесін байытып қана қоймай, түркі мәдени мұрасын бағалайтын және екіжақты қарым-қатынастарды дамытуға белсенді қатысуға дайын жаңа ұрпақты қалыптастыруға

ықпал етеді. Дегенмен оң жақтарына қарамастан, мемлекеттердің тіл саясатын жүзеге асыруда кездесетін қиындықтар мен кедергілерге де назар аударған жөн. Диалектілердің әртүрлілігі, тілдік құрылымдардың өзгешелігі – осы факторлардың барлығы түркі тілдесудің нығаю процесін тежей алады. Жалпы, Қазақстан мен Түркия арасындағы тіл саясаты мен түркітілдес байланыстарды ілгерілету мәдени, экономикалық және білім беру салаларын қамтитын күрделі, көп қырлы процесс. Қоғамдағы және әлемдік саясаттағы өзгерістерді ескере отырып, осы бағыттағы зерттеулерді жалғастыру осы екі ел арасындағы терең және тұрақты серіктестікке ықпал ететін стратегияларды әзірлеу үшін қажет.

Әдебиеттер

Асхат Аймағамбетов о сотрудничестве Казахстана и Турции в сфере образования и о председательстве Казахстана в Научном совете Тюркской академии. <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/news/details/369516?lang=ru>

В Стамбуле состоялся медиа-саммит информагентств тюркских государств <https://www.aa.com.tr/ru/турция/в-стамбуле-состоялся-медиа-саммит-информагентств-тюркских-государств/3045311>

Ердоған: Түркі мемлекеттерінің бірлігі үшін тіл мен ортақ әліпбидің маңызы зор <https://informburo.kz/kaz/newskaz/erdogan-turki-memleketterinin-birligi-usin-til-men-ortaq-alipbidin-manyzy-zor>

Isabelle Kreindler, «Soviet Language Planning Since 1953», P. 47

Isabelle Kreindler, «Soviet Language Planning...», 1990 P. 51-53.

Қазақстан на саммите в Астане станет председателем в Организации тюркских государств <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/19190023>

Как другие страны переходили на латинскую письменность Читайте больше: <https://www.nur.kz/world/1463623-kak-drugie-strany-perekhodili-na-latin/>

Mehmet Saray, Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, Istanbul, 1993.

Мы допустили много ошибок: Токаев о переходе казахского языка на латиницу Читайте больше: <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/2016496-my-dopustili-mnogo-oishbok-tokaev-o-perehode-kazahskogo-yazyka-na-latinitu/>

Нам не нужна поверхностная языковая реформа: Токаев о переходе на латиницу Читайте больше: <https://www.nur.kz/society/1974442-nam-ne-nuzhna-poverhnostnaya-yazykovaya-reforma-tokaev-o-perehode-na-latinitu/>

Общий тюркский алфавит: как выглядит и зачем он нужен Казахстану https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/obschiy-tyurkskiy-alfavit-vyiglyadit-zachem-nujen-kazahstanu-481983/

Общий тюркский алфавит: как выглядит и зачем он нужен Казахстану https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/obschiy-tyurkskiy-alfavit-vyiglyadit-zachem-nujen-kazahstanu-481983/

Отношения между Турцией и Казахстаном <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-kazakhstan.ru.mfa>

Почему турки приняли латинский алфавит в 1924 году вместо создания собственного? https://turkikan.readymaker.ru/materials/why_did_the_turks_adopt_the_latin_alphabet_in_1924_instead_of_creating_their_own

Serdar Yılmaz, Asya Bozkırlarında Yüksekten Uçan Kartal Nazarbayev'in Kazakistanı, Astana Yayınları, Ankara, 2019, ss. 31-35. (In Turkish)

Timur Kocaoğlu (1999) “Türk Ülkelerinde Lâtin Alfabesine Geçme Sürecindeki Başca Meseleler”, 3.Uluslar arast Türk Dili Kurultayt 1996, TDK yay., Ankara, s.675-678.

Токаев высказался о переходе на латиницу: Мы наделали много ляпов <https://www.zakon.kz/nauka/6390157-tokaev-vyskazalsya-o-perekhode-na-latinitu-my-nadelali-mnogo-lyapov.html>

Турецкий алфавит. История создания https://profitrealstate.ru/news_single/Tureckii_alfavit_Istoriia_sozdaniia

Тюркское братство. История взаимоотношений Казахстана и Турции https://baigenews.kz/tyurkskoe-bratstvo-istoriya-vzaimootnosheniya-kazahstana-i-turtsii_140029/

Хронология казахской письменности: история повторяется? <https://inbusiness.kz/ru/news/hronologiya-kazahskoj-pismennosti-istoriya-povtoryaetsya>

Что общего у казахского и турецкого языков? Насколько существенны различия? <https://www.primavista.ru/rus/voprosivotveti/common/1chto-obshhego-u-kazahskogo-i-tureckogo-yazykov-naskolko-sushhestvenny-razlichiya>

References

Askhat Aymagambetov o sotrudnichestve Kazakhstana i Turtsii v sfere obrazovaniya i o predsedatel'stve Kazakhstana v Nauchnom sovete Tyurkskoy akademii. (Askhat Aimagambetov about cooperation between Kazakhstan and Turkey in the field of education and about Kazakhstan's chairmanship in the Scientific Council of the Turkic Academy.) <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/news/details/369516?lang=ru>

V Stambule sostoyalsya media-sammit informagentstv tyurkskikh gosudarstv (A media summit of news agencies of the Turkic states was held in Istanbul) <https://www.aa.com.tr/ru/turtsiya/v-stambule-sostoyalsya-media-sammit-informagentstv-tyurkskikh-gosudarstv/3045311>

Chto obshchego u kazakhskogo i turetskogo yazykov? Naskol'ko sushchestvenny razlichiya? (What do Kazakh and Turkish languages have in common? How significant are the differences?) <https://www.primavista.ru/rus/voprosi-otveti/common/1chto-obshchego-u-kazakhskogo-i-turetskogo-yazykov-naskolko-sushchestvenny-razlichiya>

Erdoğan: Türki memleketleriniñ birligi üşin til men ortaқ әlipbidiñ mañızı zor (Erdogan: Language and common alphabet are important for the unity of Turkish states) <https://informburo.kz/kaz/newskaz/erdogan-turki-memleketlerinin-birligi-usin-til-men-ortaқ-alipbidin-manyzy-zor>

Isabelle Kreindler, "Soviet Language Planning Since 1953", 1990, P. 47. (In English).

Isabelle Kreindler, "Soviet Language Planning...", 1990, P. 51-53. (In English)

Kak drugie strany perekhodili na latinskuyu pis'mennost' Chitayte bol'she: (How other countries switched to Latin writing) <https://www.nur.kz/world/1463623-kak-drujie-strany-perekhodili-na-latin/>

Kazakhstan na sammite v Astane stanet predsedatelem v Organizatsii tyurkskikh gosudarstv (Kazakhstan will become chairman of the Organization of Turkic States at the summit in Astana) <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/19190023>

Khronologiya kazakhskoy pis'mennosti: istoriya povtoryayetsya? (Chronology of Kazakh writing: history repeating itself?) <https://inbusiness.kz/ru/news/hronologiya-kazahskoj-pismennosti-istoriya-povtoryaetsya>

Mehmet Saray, Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği, (Mehmet Saray, Language and Culture Unity in the Turkish World,) Istanbul, 1993. (In Turkish)

My dopustili mnogo oshibok: Tokayev o perekhode kazakhskogo yazyka na latinitsu Chitayte bol'she: ("We made a lot of mistakes": Tokayev on the transition of the Kazakh language to the Latin alphabet) <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/2016496-my-dopustili-mnogo-oishbok-tokaev-o-perehode-kazakhskogo-yazyka-na-latinitsu/>

Nam ne nuzhna poverhnostnaya yazykovaya reforma: Tokayev o perekhode na latinitsu Chitayte bol'she: ("We don't need superficial language reform": Tokayev on the transition to the Latin alphabet) <https://www.nur.kz/society/1974442-nam-ne-nuzhna-poverhnostnaya-yazykovaya-reforma-tokaev-o-perehode-na-latinitsu/>

Obshchiy tyurkskiy alfavit: kak vyglyadit i zachem on nuzhen Kazakhstanu (Common Turkic alphabet: what it looks like and why Kazakhstan needs) https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/obschiy-tyurkskiy-alfavit-vyglyadit-zachem-nuzhen-kazakhstanu-481983/

Obshchiy tyurkskiy alfavit: kak vyglyadit i zachem on nuzhen Kazakhstanu. (Common Turkic alphabet: what it looks like and why Kazakhstan needs it) https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/obschiy-tyurkskiy-alfavit-vyglyadit-zachem-nuzhen-kazakhstanu-481983/

Otnosheniya mezhdru Turtsiyey i Kazakhstanom (Relations between Turkey and Kazakhstan) <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkiye-and-kazakhstan.ru.mfa>

Pochemu turki prinyali latinskiy alfavit v 1924 godu vmesto sozdaniya sobstvennogo? (Why did the Turks adopt the Latin alphabet in 1924 instead of creating their own?) https://turkikan.readymaker.ru/materials/why_did_the_turks_adopt_the_latin_alphab

Serdar Yılmaz, Asya Bozkırlarında Yüksekten Uçan Kartal Nazarbayev'in Kazakistanı, Astana Yayınları, Ankara, 2019, ss. 31-35. Serdar Yılmaz, Azıya dalasındağı bük uşatın qıran Nazarbaevtiñ Qazaqstanı, Astana basılımdarı, Ankara, 2019, bet. 31-35. (In Turkish)

Timur Kocaoğlu (1999) "Türk Ülkelerinde Lâtin Alfabetine Geçme Sürecindeki Başca Meseleler", Timur Kocaoğlu (1999) "Major Issues in the Process of Transition to the Latin Alphabet in Turkish Countries", 3. Uluslar arast Türk Dili Kurultayt 1996, TDK yay., Ankara, s.675-678. (In Turkish)

Tokayev vyskazalsya o perekhode na latinitsu: My nadelali mnogo lyapov (Tokayev spoke about the transition to the Latin alphabet: We made a lot of mistakes) <https://www.zakon.kz/nauka/6390157-tokaev-vyskazalsya-o-perekhode-na-latinitsu-my-nadelali-mnogo-lyapov.html>

Turetskiy alfavit. Istoriya sozdaniya. (Turkish alphabet. History of creation) https://profitrealestate.ru/news_single/Tureckii_alfavit_Istoriia_sozdaniia

Tyurkskoye bratstvo. Istoriya vzaimootnosheniy Kazakhstana i Turtsii (Turkic brotherhood. History of relations between Kazakhstan and Turkey) https://baigenews.kz/tyurkskoe-bratstvo-istoriya-vzaimootnosheniy-kazakhstan-i-turtsii_140029/